

СВЕТОЗАР НИКОЛИЋ (Београд)

КРИТИЧКО-ПОЛЕМИЧКИ ПРИСТУП У НАУЧНОМ МЕТОДУ ПРОФЕСОРА РАДОСАВА БОШКОВИЋА

Критичко-полемички приступ у научном методу проф. Радосава Бошковића нарочито је уочљив и најдоследније проведени у његовим радовима из науке о грађењу речи. Зато се овом приликом и у овом прилогу и ограничавамо на ту ужу, али и најплоднију област научних интересовања и научних радова проф. Бошковића.

О изузетном и оригиналном доприносу проф. Бошковића у овој области науке о словенским језицима изречено је доста похвала и ми овде с посебним уверењем издвајамо само два мишљења, односно, две оцене.

Прву је изрекао наш познати индоевропеиста Хенрик Барих, професор Београдског и Сарајевског универзитета, у свом приказу Бошковићеве докторске дисертације „Развитак суфикса у јужнословенској језичкој заједници“ (Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, XII, 318—327. Београд, 1937). Ево, укратко, његових речи:

„Значајна расправа из области науке о суфиксима, која у славистици, као и у лингвистици уопште, после дуге устајалости пролази, у последње време, кроз фазу покушаја да отвори нове видике. Од ранијег правца, чисто морфолошког карактера, прелази се у семантички правац и у унутрашњу страну развитка речи. Један покушај у овом смислу учинио је варшавски слависта проф. Дорошевски (Prace Filologiczne XIII). Бошковићева расправа била би други покушај.

Писац је ставио себи у задатак да испита развитак наставака за грађење речи... од доба распадања прасловенског језика... И у постављању тога проблема, и у његову решава-

њу, тај Бошковићев покушај је и нов, и потпуно оригиналан, и — несумњиво сасвим успео покушај. ... ова Бошковићева докторска теза представља у ствари две, иако међусобно уско повезане расправе: једна је о развоју суфикса и о суфиксима уопште, а друга о развоју суфикса у светлости јужнословенске епохе језичког развоја.

Другу је — педесет година касније — изрекао професор Московског универзитета Никита Толстој у предговору руском преводу радова проф. Бошковића у књизи: *Основи упоредне граматике словенских језика. Фонетика и грађење речи*. Москва, 1984. Пошто констатује да „Монографију Р. Бошковића „Развој суфикса у јужнословенској језичкој заједници“, ... не треба сматрати посебним одељком или посебном главом из упоредне граматике словенских језика“, Никита Толстој истиче:

„Аутор монографије пише да је ... проблем јужнословенског „прајезика“, који се, претпоставља се, морао издвојити из прасловенског, решавајући искључиво на материјалу фонетике и морфологије, док су творба речи, лексика и синтакса остали по страни, мада ти језички нивои дају ништа мање значајан и вредан материјал за решавање различитих глотогенетских проблема. Проф. Р. Бошковић ... тежи „да покаже и који све наставци имају примене у одређивању заједничке епохе језичког развоја свих јужнословенских језика и какав је њихов значај у том погледу“. ... Аутор је издвојио низ таквих суфикса и показао улогу сваког од њих у појединим јужнословенским језицима и у читавом јужнословенском континууму, наводећи кад је то неопходно и материјал из других словенских језика. Али, он је учинио још нешто: открио је механизам унутрашњих семантичких корелација у именском суфиксалном систему и показао историјски континуитет развоја тог система. Тек на фону тог система постаје схватљив „историјско-функционални развој“ сваког посебног суфикса у конкретним јужнословенским језицима. Крчећи нове путеве у области упоредноисторијске творбе речи, ... био је принуђен да ствара и нове појмове, нову терминологију која се, међутим, не слаже у свему са оном терминологијом која је у наше време општеприхваћена.

... За протеклих скоро педесет година после појаве монографије проф. Бошковића „Развој суфикса у јужнословенској језичкој заједници“ словенска дериватологија као наука постигла је велике успехе, углавном у области синхроне дескрипције и истраживања творбених система словенских језика. Постигнути су одређени резултати и у области историјске дериватологије појединих словенских језика (...). Рад на општесловенском атласу и на националним атласима знатно је расветлио питање у области географије суфикса (...); међу-

гим, упоредно-историјска словенска дериватологија која открива механизам развитка словенског суфиксалног и префиксалног система је ствар будућности. Али, међу оснивачима ове дисциплине увек ће се поред других имена помињати и име Радосава Бошковића.“

Поред докторске дисертације „Развитак суфикса у јужно-словенској језичкој заједници“, проф. Бошковић обрађује дериватолошку проблематику у још 32 од укупно 47 прилога скупљених у књизи „Одабрани чланци и расправе“ у издању ЦАНУ, Титоград 1978. (на 320 од укупно 487 страница).

У свим тим прилозима проф. Бошковић је — непосредно или посредно — обухватио преко 200 суфикса и њихових деривата, објашњавајући им порекло, значење и употребу, при чему је дошао у критичко-полемички однос са мишљењима и објашњењима преко 100 — домаћих и страних — аутора који су о тим суфиксима писали.

Ево регистра суфикса и имена (према књизи „Одабрани чланци и расправе“ Титоград 1978):

Суфикси: *a* 66, 7, 9, 71, 5—6, 9, 82, 95, 100, 1, 2, 53, 61, 7, 8, 361, 5, 89, 93—8, 416, 19, 40, 2, 53, 6—8, 78, 482—3, 85; *ača* 80, 156—65, 7, 72, 450; *ačica* 79, 81, 91; *ačъ* 79, 86, 8, 91, 104, 35—6, 56, 61—3; *ačъka* 81, 3, 6—8, 91, 160, 73; *ačъnica* 135—7; *ač* 429, 31; *ače* 213; *ači* 213—4, 8, 433; *alo* 171; *alka* 171; *aljka* 165—70, 71; *aljъ* 171, 2, 4; *alъja* 165—70, 4; *alъnica* 135; *alъščik* 88; *an* 424; *ani* 218; *ance* 132, *ara* 80, 156—65, 7; *arica* 79, 81—3, 91; *arinъ* 98; *ař* 88; *ařъ* 79, 86, 8, 91, 8, 91, 8, 104, 13, 35—6, 60—3; *ařъja* 167, 8; *ařъka* 82—3, 6—8, 91, 173; *ařъnica* 135—7; *astъ* 261—3; *aszek* 129; *ašica* 79, 82; *ašъ* 79; *ašъca* 132; *ašъce* 132; *ašъka* 121; *atajъ* 360; *atajъnikъ* 360; *atje* 213; *atičko* 134; *atko* 134; *av* 437—9; *avac* 438; *avka* 80; *'a* 102, 35, 41—42, 8—9, 53—4, 69, 74, 361, 83, 94; *'ača* 80, 156—65, 7, 72, 450; *'akъ* 96—7; *'aninъ* 77, 96—8, 100, 394; *'anъ* 97—9, 100, 406, 16, 29; *'aszek* 129; *ba* (<ъba) 430; *c* 442; *ca* 59, 61—2, 8—9, 70, 6, 112, 185, 273—4; *č* 442; *ča* (<ъča) 445, 47—9, 453, *че* (<ъче) 125, 453; *чес* (*če+ec*) 124, 5; *ček* (=čъk) 127; *či* 167; *čica* 115, 8; *čičička* 121; *čička* 121; *čik* 88, 122; *čininka* 121; *činka* 121; *čъ* 396, 423; *čъji* 167—8; *č* 430, 441; *če* 212—3; *či* 207—9, 10—3, 8; *d* 430, 7—9, 42; *dav* 437; *dlo* 169; *dъ* 423; *e* 416, 23, 80—3, 5; *eč* 423; *ečka* 121; *ečko* 134; *eja* 102; *ejka* 121; *elja* 166; *en* 356; *ence* 131—2; *eňka* 121; *eňko* 134; *enъ* 39, 406—7, 11, 6; *er* 356; *es* 356; *ešce* 132; *eška* 121; *et* 479; *evič* 427; *evъ* 384—5, 9, 90, 416—7; *ēn* 356; *ēna*<*ēno* 97; *ēs* 356; *ēp* 356; *ēka*, *ēna* 391; *'e* 383, 472; *ē* 485; *ęta* 479; *ętъ* 479; *'e* 383, 472; *ěljъ* 171—2, 4; *ěninъ* 96—8, 100; *ěnka* 121; *ěnъ* 97—8, 100; *gъ* 401; *ch* 442; *chъ* 361; *i* 59—62, 5—71, 214, 388—9; *ic* 438; *ica* 59—104, 10, 11—21, 72, 85, 73—275, 438; *ice* 106—11; *ičъ* 105, 6—11; *iča* 448—9; *ičast* 261—3; *iče* 108; *ičъ* 86—7, 361; *ička* 86—7, 110—1, 6—7, 121; *ičko* 111, 34; *ičъk* 261; *ič* 127, 175, 423; *iči* 213—4, 8, 433;

icha 88, 102; *ijce* 108; *ika* 261—2; *ikast* 261—3; *ilo* 171; *ilka* 171; *il'ja* 165—70; *il'ščik* 88; *ilja* 165—70, 1; *iljka* 165—70, 1; *ina* 116; *in'ь* 77, 97—9, 100, 424, 40, 82; *isko* 134; *ista* 222, 3; *ist'ь* 222, 3; *iszek* 129; *itel'ь* 360; *it'ь* 110, 127—9, 75, 423; *ivka* 80; *ī* 59—62, 5—71, 5, 181, 5, 274, 455; *ī* (<yi) 388, 9; *ja* 456—8; *jaj* 391; *jatko* 134; *je* 108—9; *jeř* 88; *ka* 59, 61—2, 9, 70, 6, 77—105, 9, 112—21, 71—2, 85, 215, 273—4, 452, 9; *kinja* 224; *ko* 105, 9, 30—4, 77, 80, 451, 3; *kъ* 401, 4; *le* 131; *lo* 361; *l'ь* 167; *l'ьja* 165—70; *l'a* 165—70; *l'ev'ь* 416—8; *l'i* 417; *l'iv'ь* 178; *men* 356; *mēn* 356; *mъ* 356; *mon* 356; *mōn* 356; *n* 440—2; *na* 68—9; *ni* 210—3, 8, 434; *nъ* 212, 3, 458, *nъ* 396; *nъjъ* 212, 4, 6, 8, 86, 434; *na* 135—51; *ne* 211, 2, 3; *nača* 156, 9; *ni* 71—5, 185, 210—3, 434; *niъ* 424—4, 441; *o* 442, 72, 82, 3, 5; *očko* 134, *oč* 430; *onko* 134; *oňka* 121; *os* 356; *ost* 439—40; *osta* 439—40; *oška* 121; *ota* 149, 51—6; *ot'a* 149, 51—6; *ovača* 156, 9; *ović* 427; *ovъ* 379, 84, 8—9, 390—2, 416—7; *s* 437—9, 442; *sav* 437, 9; *slav* 482; *štak* 216; *ščik* 88; *t* 442—4, 478, 82, 4; *tajъ* 360; *tel* 356; *telin'ь* 98; *tel'* 97—8, 104, 360; *tel'anin'ь* 360; *tel'nikъ* 360; *ter* (*tr*, *tъ*, *tor*, *tēr*, *tōr*) 356; *ti* 270; *tijъ* 207—18; *tji* 207—18; *tuch'ь* 361; *tyř'ь* 361; *tъ* 270, 361; *tъje* 207—18; *tъjъ* 207—18; *tъnъ* 436; *ŭ* 72, 177—81, 5, 361, 411; *ucha* 102; *uch'ь* 82, 102, 135—6; *ulenka* 121; *ul'a* 102; *ura* 391; *uszek* || 'uszek 129; *uszko* 134; *uška* 134; *ušnica* 135, 7; *ū* 68—9, 72—3, 5—6, 181, 5; *ъ* 74, 98, 212—3, 361, 6—7, 379, 381, 5, 7—8, 403, 411, 458; *ъd* 430; *ъka* 59—104, 11—21, 171—2, 9, 81, 5, 215, 452, 9; *ъko* 105, 9, 30—34; *ъkъ* 95—6, 100—1, 5, 9, 10, 21—30, 79, 81, 5, 215, 223, 61, 3, 404; *ъšъ* 438; *ът* 440, 78; *ъta* 391; *y* 68, 9, 72, 3, 5, 6, 181, 5; *yka* 361; *yñi* 71—3, 8, 82, 4, 96, 7, 102, 85, 354; *yňka* 121; *yszek* 129; *yško* 134; *ь* 361; *'ь* 97, 8, 212, 361, 3—4, 7—8, 82—3, 414, 7—8, 421—2, 4—7, 441, 5—7, 82; *ьba* 430; *ьca* 60, 115, 8, 20—1, 62—3, 273, 5, 360, 459; *ьce* 105, 8, 10, 130—4; *ьcъ* 77, 91—3, 104—5, 9—10, 121—30, 172, 360, 438, 453; *ьča* 445, 47—9, 53; *ьče* 125, 453; *ьčъ* 427; *ьja* 455—8; *ьje* 108, 263; *ьji* 167; *ьjъ* 210, 2, 7, 414, 49, 58; *ьka* 59—104, 11—21, 71—2, 9, 81, 5; *ьko* 105, 9, 30—34; *ьlъ* 414; *ьlja* 413—4, 6; *ьlje* 414; *ьljъ* 414, 6; *ьna* 365—7; *ьnica* 135—51; *ьnikъ* 77, 86, 93, 360; *ьnъ* 220—1, 304, 6—7, 80, 436, 41; *ьna* 135—51; *ьñii* 363—8; *ьnъ* 363—8, 417; *ьstvo* 263; *ьjъ* 283—7.

Имена: *Ажбот* О. 392; *Алексић* Р. 217; *Андријашевић* В. 216; *Бајерова* И. 382; *Бајец* 261, 417, 49; *Белин* 285; *Белић* 60, 75—6, 96, 105, 108—10, 5, 7—8, 21—23, 9, 32, 4, 52, 7, 61—2, 7, 262, 9, 73, 75, 86, 391, 403—4, 12, 16—7, 29, 45, 50; *Бернекер* 72, 284, 401; *Боранић* 225, 484; *Брезник* 169, 427; *Брикнер* 74, 93; *Бродовска-Хоновска* М. 363, 82, 84, 97, 448; *Бругман* 59, 68, 99, 153—5, 269, 455, 8; *Будмани* 215, 388, 413—4, 21, 3—4, 6, 77—8, 80, 3—4; *Вајан* 180, 283, 5—8, 363—4, 8, 84—5, 9, 99—400, 2, 10—1, 8, 29, 43, 56, 6, 78, 84—6; *Вајганд* 125; *Вајнгарт* М. 446; *Ван Вејк* 403; *Вего* М. 381; *Видоевски* 476; *Владимировић* Ј. 216; *Вондрак* 59, 76, 84, 93, 109, 36, 61, 7, 9, 70, 4, 210, 62—3,

69, 429, 43, 49; *Востоков* 136; *Вук* 117, 285—7; *Гавроњски* 392; *Гебауер* 170, 81, 410—2; *Гејтлер* 72; *Гринентал* 99, 104; *Даничић* 96, 146, 207, 9, 20, 22, 365, 90, 5—6, 414, 23—4, 6, 9, 34—5, 52, 71—3, 5—7; 84; *Дорошевски* 59, 60, 3, 95, 110, 2, 21—2, 29, 72, 4, 273; *Борђић* 217; *Ендзелин* 97, 3, 65, 458; *Жиц* 409, 13; *Зубаги* 59, 71—3, 98, 399, 402, 10—11; *Ивековић* 207, 85; *Ившић* 392, 400; *Иљински Г.* 270; *Јагић* 109, 67, 293, 86, 398, 445, 80; *Јардас* 487; *Јеленовић* 412; *Јовић* 486; *Јиречек* 423; *Јиха Ј.* 121; *Карас* 442; *Карски* 403—4; *Клуге* 75; *Комарек М.* 382; *Кос Ф.* 381, 91; *Крижанић Јурај* 480; *Кукуљевић* 434; *Куљбакин* 98, 269, 87, 402; *Курилович* 366, 85; *Лавров* 394; *Лескин* 93, 7, 117, 36, 42, 4, 6, 56, 60, 2, 8, 70, 262; *Линде* 122; *Лихачев* 394; *Ломан* 99, 394; *Лопашић* 422; *Лоренц* 270, 401, 4, 6; *Лос* 59, 85, 96, 108, 21, 44, 209; *Лучић* 404; *Љапунов* 109, 445; *Мажуранић* 434; *Мајер-Липке* 155; *Малеџки* 98; *Маретић* 207, 12—3, 5, 7, 20, 2, 365, 89—90, 413—5, 23, 34, 43, 5, 52—3, 78, 83—4; *Марков* 395; *Марковић С.* 451; *Махек* 449; *Меје* 59, 69, 71—2, 84, 5, 98—9, 117, 25, 35—6, 42—3, 207, 9, 13, 69, 74, 384, 410; *Микаља* 215, 401; *Миклошич* 71, 84—5, 96, 109, 11, 17, 21—3, 5, 9, 30, 5—6, 44, 7, 66, 71—2, 207, 9, 13, 16, 62, 83, 5, 363, 7, 82, 90, 4, 6, 403, 29, 34, 6, 46, 9, 50, 6; *Милановић* 486; *Милетић* 400; *Милчегић* 487; *Михајлов* 449; *Младенов* 136, 46, 400, 77; *Мукс Е.* 111, 404; *Наумова В.* 107; *Нахтигал* 269; *Недељковић О.* 381; *Неманић* 389, 484; *Николић* 483; *Новаковић* 414, 76; *Њич* 108; *Облак* 405; *Отремтски Ј.* 364, 93, 403, 39, 58; *Павловић М.* 262; *Пастрнек* 446; *Педерсен* 93; *Петровић Д.* 379, 88—90; *Пецо* 452; *Пешикан М.* 390—1, 487; *Плетершич* 123, 207; *Погорелов* 167, 385, 97; *Покровски* 155; *Поповић И.* 443; *Рамови* 396, 405, 36, 46, 56, 85; *Рамберг* 92, 94, 163; *Рачки* 482; *Решетар* 283, 443, 85; *Риглер* 400, 5; *Ристић* 275; *Розић* 483; *Розвадовски* 59, 71, 183, 273—4, 364, 400, 15, 79; *Роспонд* 393; *Садник* 286; *Свобода* 382, 7, 414—5, 39; *Селишчев* 387; *Скок* 104, 429, 84; *Славски* 455; *Смал-Стоџки* 85, 121—2, 9, 34, 48; *Смичиклас* 390, 417; *Собољевски* 390, 417; *Сомер Ф.* 68; *Сплатињски* 406; *Срезњевски* 123, 283, 399, 401; *Станислав Ј.* 445; *Стевановић М.* 262—3; *Стојановић* 417; *Стојков С.* 477; *Ташиџки* 365, 79, 87, 440, 79; *Травничек* 367, 410; *Трубецкој* 181; *Тупигов* 382, 415; *Ђоровић* 451, 83; *Улашин* 122, 29; *Фасмер* 273, 83, 391, 404, 55—6; *Финка* 483; *Хавранек* 170, 210—1, 410; *Хирт* 68; *Христијани* 161, 74, 391; *Хвјер* 59, 72—3; *Шабановић* 418, 429; *Шангрен* 403; *Шахматов* 270, 84, 7, 406; *Шетка* 223; *Шплигер В.* 390; *Шојат* 483; *Шпехт* 403; *Шурмин* 434.

Да бисмо приказали критичко-полемички приступ који у своме дериватолошком испитивању примењује проф. Бошковић, одабрали смо за ову прилику — као посебно илустративне примере — суфикс *-ica* и суфиксе *ъ-лја* (*ълја*, *ълје*) и *-лјевъ*, у чијој се обради и објашњењу огледа сва ширина и дубина на-

учно-истраживачког метода проф. Бошковића и чију битну компоненту представља доследна примена критичко-полемичког приступа.

Суфикс *ica*

Проблематику суфикса *ica* проф. Бошковић поставља и скоро у потпуности решава већ у својој докторској дисертацији „Развитак суфикса у јужнословенској језичкој заједници“, уз краћу допуну у чланку „Око суфикса *ica*“ (Одабрани чланци и расправе, стр. 49—175 и 273—275).

Одмах при постављању теме проф. Бошковић констатује:

„По генетичкој страни својој наставак *ica* је јасан: објаснио га је професор Розвадовски — ... — и то као „везу“ завршетка *i* именица женског рода типа санскритско *vrkīh* ст.-исл. *ylgr*, словенско **vľči* < **vľkī* и наставка *ca* (<*ka*). И то је његово објашњење данас у науци, углавном, примљено: прасловенски однос *vľči-ca* : *vľkь* дао је дакле, путем перинтеграције наставак *ica*.“

Касније — у чланку „Око суфикса *ica*“ — овој констатацији проф. Бошковић додаје:

„Јагићеве замерке овоме објашњењу (...) као, што је тачно истакао Фасмер, потпуно су неосноване: а) словенско *ica* нема никакве везе с балтичким *inkē*, а б) именице *lvica*, *vľčica*, *medvėdica* нису никад биле деминутиви или хипокористици, нити имају икакве везе — ни по семантици ни као образовања — с именицама *lvīštь*, *vľčīštь*, *medvėdištь*, *Quandoque et bonus dormitat Homerus*.“

Прелазећи на даље објашњавање постанка суфикса *ica*, проф. Бошковић истиче:

„Али питање формалног склопа, у виду анализе морфолошких елемената, није и једино питање код овога наставак. Оно, истина, јесте основно; али су тако исто важна, како за питање постанка наставак *ica* тако и за разумевање његова развитка и доцније употребе у словенским језицима и друга два питања, тесно везана међу собом.

Прво: да ли је у састав наставак *ica* ушао наставак *ca*, као што мисли Розвадовски (...) а за њим Бругман (...) и Дорошевски (...) или његова старија форма *-ka*, како мисле други: Вондрак (...), Меје (...), Лос (...), Зубати (...), Хујер (...) и др.

И друго: шта значи, по унутрашњем, семантичком моменту сам процес проширивања старих именица на *i* наставком *ca* resp. *ka*: да ли само случајну, механичку везу овога наставак са завршетком *i*, или употреба наставак *ca* resp. *ka* код именица ове врсте има и унутрашњег разлога: резултат је функци-

оналне конпруенције наставака *sa* (*ka*) и *i*. Другим речима: да ли је овде по среди само суфиксна, *граматичка* употреба наставка *sa* гесп. *ka*, тј. да ли је он значио само и формалну супстантивизацију именица на *i* и ништа више, или је он у наставак *isa* ушао као моциони наставак, адекватан наставку *i*."

У вези с првим питањем — проф. Бошковић полемише с Розвадовским и В. Дорошевским:

„Проф. Розвадовски, који наставак *isa* своди на *i+sa*, узима само њега у обзир. Он сматра да је наставак *isa* немогуће извести из *ika*: именице њиме саграђене имају акценат на претпоследњем слогу, на гласу *i*, а промена задњонепчаних сугласника по закону Бодуена де Куртене вршила се у прасловенском језику само пред акцентом; *i+ka* према томе није могло дати *i+sa*.

Цела ова аргументација, и као аргументација и као лингвистички факат, данас сама по себи пада: са мењањем или немењањем задњонепчаних сугласника у прасловенском језику акценат нема никакве везе (Белић, ...). Сам, дакле, гласовни облик наставка *isa* не даје ништа за утврђивање основног, првобитног лика његова. Остаје нам да сад видимо на што нас упућује семантичко-функционални однос наставака *i* и *sa* (*ka*) као саставних елемената наставка *isa*.

Проф. Дорошевски (...), који полази од моционе функције наставка *isa* као *једине основне*, мисли да су старе именице на *i* могле бити проширене само *деминутивним sa*. Да ли је ово могуће примити? Мислим да није.

Пре свега, шта би значила употреба *деминутивног sa* код старих именица на *i*? У крајњој анализи, значила би само једно: експанзију, екскурзивни покрет наставка *sa* у деминутивној служби у прасловенском језику. А то је немогуће претпоставити, из неколика разлога.

Прво: словенски нам језици ничим не указују на неко ширење употребе наставка *sa* (= *ьsa* *ьka*) у прасловенском језику; деминутивно значење добио је овај наставак код старих *ī*-основа, и по морфолошкој страни употребе своје остао је и данас везан за те основе.

Друго: и кад не би било овог разлога, опет би веза деминутивног *sa* са старим именицама на *i* била немогућа, — и формално и семантички. Ево због чега.

Језичка анализа је код *ī*-основа могла издвајати као деминутивни наставак само *ьsa*, а никако *sa*; тј. овај деминутивни наставак могао се преносити од *i*-основа на именице женског рода само у облику *ьsa*. Према томе, природни резултат његова преношења на именице женскога рода типа **vǫlči* — био би **vǫlčьsa*, а не *vǫlčisa*. Али ни по унутрашњем, функционалном моменту употребе деминутивног *sa* (= *ьsa*) код именица на *i* није имала места; јер резултат његове везе са овим имени-

цама није само моционо значење доцнијег наставка *ica* — преко деминутивног *ca* — већ и формални преображај, супстантивизација помоћу суфикса, граматичка изграђеност тих именица. То значи да је наставак *ca* (= *ьca*) прилазећи именицама на *i* имао у исто време две функције своје: граматичку и деминутивну. Или: један исти наставак у истој прилици је и празан, без икаква значења, и има специјално, деминутивно значење. А од овакве претпоставке до произвољности — нема много.

И треће: наставак *ica*, као што ћемо доцније видети, није основне употребе само у оним случајевима где су по среди именички општи делови, већ и у оним случајевима где су по среди придевски општи делови: он је постао у исто време и код именица типа **vьlčī* и код именица типа **čьrni*. Ако, дакле, на силу Бога, деминутивно *ca* и помиримо са именицама прве врсте, не можемо га никако помирити са именицама друге врсте (тип **čьrni*).

Мислим да после овога није потребно ни истицати да је основни облик наставка *ica* могао бити само *ika* (<*i*+*ka*).“

На основу чињенице да је суфикс *ica* постао не само код именица типа **vьlčī* него и код именица типа **čьrni* проф. Бошковић — у чланку „Око суфикса *ica*“ закључује:

„На тај начин објашњавају се, једноставно и лако, два основна значења тога суфикса: моционо и структурално значење његово. Остаје још да се објасни његово треће значење у словенским језицима — деминутивно, где је оно добијено.

По моме мишљењу, и то је основно значење суфикса *ica*. И добијено је код именица *děva*=jeune fille и *děvica*=petite fille. Како стоје те две именице, као образовање, једна према другој?

Ме је мисли да је друга изведена од прве, готовим суфиксом *ica* (...). Његово објашњење, према томе, не даје ништа за разумевање деминутивног значења код суфикса *ica*. Много је боље, по моме мишљењу, облик *děvica* објасни Розвадовски: *děvica*=*devi*+*ca* (тј. *kā*), као што показује староиндијско *dēvī*=*=dea*. Он је само заборавио да дода да је индоевропско **dēvī* могло бити на два начина формално елиминисано у прасловенском језику: додавањем партикуле *kā*, када је давало *děvica*, и заменом наставка *i* наставком *ā*, када је давало *děva*. Тако је било у почетку: *děva* и *děvica* била су само два паралелна образовања. Али језик није стао на томе: *děvica* је као образовање доведена у везу са обликом *děva*. Тако је добијен, перинтеграцијом и по новој језичкој интерпретацији, суфикс *ica* с деминутивним значењем, као јединим могућим значењем у давом односу.“

На крају — у чланку „Око суфикса *ica*“ — проф. Бошковић допуњује своје излагање у докторској дисертацији следећим закључком:

„Мени се чини — и само због тога пишем овај чланак — да за тројако порекло прасловенског *ica* говоре и акценатске прилике код именица на *ica* у српскохрватском језику. Ево како и колико.

Именице на *ica* немају у српскохрватском језику уједначен и стабилизovan акценат: оне могу имати акценат и на основи и на суфиксу. За нас је важан само други случај: кад акценат стоји на суфиксу. Ту налазимо код њих три акценатска типа: тип *ица*, кад акценат стоји на вокалу *и*; тип *ицѝ*, кад акценат стоји на крају, а претходни слог је кратак; и тип *ицѝ̄*, кад акценат стоји на крају, а претходни слог је дуг. Сваки од ова три акценатска типа карактеристичан је за по једно од три основна значења суфикса *ица*.

Тако од именица на *ица*:

а) такозвана *feminina mobilia* или именице с моционим *ица* могу имати само акценат на вокалу *и*, немају никад акценат на крају. На пример: *вѝчица*, *лабѝдица*, *пријатељица*, *соколица*, *јарѝница*, *бѝница*, *берѝчица*, *вратѝрица*, *врачѝрица*, *другѝрица*, *жњетвѝрица*, *игрѝчица*, *јемѝчица*, *карѝчица*, *кестенѝрица*, *кључѝрица*, *ковѝчица*, *козѝрица*, *крчмѝрица*, *млинарѝрица*, *мобѝрица*, *овчѝрица*, *пилѝрица*, *певѝчица*, *пливѝчица*, *пљетвѝрица*, *погаѝчица*, *псовѝчица*, *пудѝрица*, *свињѝрица*, *скитѝчица*, *спавѝчица*, *чешљѝрица*, *чувѝрица*.

Уз ове примере није потребан никакав коментар.

б) Само именице направљене од придевских општих делова или именице са структуралним *ица* могу имати акценат на крају, и претходни слог кратак. На пример: *брзѝца* (брз), *бујѝца* (бујан), *живѝца* (жив), *кривѝца* (крив) || кривица, *раниѝца* (рани), *равнѝца* (раван), *ситнѝца* (ситан), *целиѝца* (цео) || целица, *црнѝца* (црн) = трешња || црница = земља, *рудѝца* (руд).

Ни уз ове примере није потребан коментар.

с) Само именице направљене од именица истогa рода или именице с деминутивним *ица* могу имати акценат на крају и претходни слог дуг. На пример: *баштѝца* (поред баштица), *брадѝца* (поред брадица), *врбѝца* (поред врбица), *вунѝца* (поред вѝница), *гомилѝца* (поред гѝмилица), *крајцарѝца*, *курвѝца* (поред кѝрвица), *лаѝѝца* (поред лѝѝца), *љубичѝца* (поред љѝбичица), *пресличѝца* = биљка, *пшеничѝца* = трава, *секирѝца* (поред сѝкирица), *сланинѝца* (поред сланинница), *слушкињѝца* (поред слѝшкињѝца), *фурунѝца* (поред фѝрѝница) *цигарѝца* (поред цигѝрица), *чугуриѝца* (поред чѝтурица).

Уз ове примере морамо учинити две напомене. Прва: овакве примере, типа *врбѝца*, налазимо само у Србији и Војводини. Друге на нашој језичкој територији као да их нема. Нема их, нарочито, у архаичном чакавском дијалекту. Зато се

поставља питање — колико су они стари: да нису добијени аналогијом, према облицима типа *вјетриц* и *пољице* код именица мушкога и средњега рода? Ја не бих рекао. Прво, за то нема никаквих лингвистичких доказа: Белић, напротив, мисли да су наставци *иц* и *ице* код именица мушкога и средњега рода добијени према наставку *ица* код именица женскога рода (...). И друго, можемо показати, без по муке, где је суфикс *ица* у српскохрватском језику могао добити дужину: код именица типа *ladiji* : **ladǎj+ьса* > *ladīca* и даље (према *лађа*) *лађица*. Али не можемо никако доказати а) зашто је тај суфикс, ако је тако добијен, у нашем језику територијално ограничене употребе (није општи српскохрватски суфикс); б) ни како је код њега добијен акценат на крају.

Друга напомена: Ристић наводи у своме речнику примере *жандарџица*, *капларџица*, *писарџица*. То су пејоративи, који су постали преношењем деминутивног *ица* од именица женскога рода на именице мушкога рода; деминутивног *ица* које је — сасвим природно и по логици развика деминутивног значења — код именица *жандар*, *каплар*, *писар* развило пејоративно значење.

Суфикси *џљ* (*џља*, *џље*) и *лјевњ*

Своју расправу ОКО НЕКИХ СТАРОСРПСКИХ ЛИЧНИХ ХИПОКОРИСТИКА (у књизи „Одабрани чланци и расправе“, стр. 413—419) проф. Бошковић започиње следећим уводним речима. „У дечанском хрисовуљама — у обема и само у њима — налазимо две врло интересантне категорије хипокористика. Налазимо — хипокористике типа *Draglje* (*Dragle*) и хипокористике типа *Budlja*.“

Затим, у наставку излагања, наводи „све примере тих хипокористика, и то онако како су они у тексту написани“, истичући како ће тако „њихова проблематика одмах избити на видело; то јест — биће јасно да они представљају проблем не само а) по томе како их треба лингвистички интерпретирати него б) и по томе како их треба читати (дешифровати).“

Приступајући објашњавању саме проблематике, проф. Бошковић најпре констатује:

„Први се овим хипокористичима — као с проблемом — срео Бумани, као трећи, по реду, уредник Рјечника Југославенске академије. Он их је — готово сваки пример — по лексикографској дужности унео у Рјечник; али није пропустио да скрене пажњу на то да код неких од њих ортографија замагљује утврђивање првобитнога лика њихова суфикса...“

Аналазу — и то тачну — горњих имена као суфиксалне категорије дао је Маретић, дајући „пријеглед наших имена

по наставцима“ (...). За разлику од Будманија, њега нису спутавале никакве акрибијске „скрупуле“. Једноставно: конструисао је, полазећи од морфолошкога зглоба датих примера, суфикс *ьlja* и под њим дао хипокористике *Budlja*, *Draglja*, и суфикс *ьlje* и под њим дао хипокористике *Draglje*, *Priblje*, *Dušlje* (...). Уз то, додао је првој групи хипокористика пример *Pavlja* из Новаковићевих Поменика. И ту је несумњиво погрешно. Прво, то је женско име; друго, код њега је *lj* саставни део основе, а не суфикса; и, треће, то је име, највероватније, постало преко посесивнога придева *Pavl-ja* = Павловица; као што је *Desimirja* сь дѣтију у повељи краља Милутина из 1293—1302 (...) = *Desimirьja* (стари посесивни придев на *ьjь*), Десимировица, а не мушко лично име, како је тај облик, очигледно омашком, објаснио Даничић (...), или женско лично име, како је Даничића кориговао, очигледно од ока, Будмани (...).

Као што се види, Маретић није улазио — и то му није плус — ни у ортографске неприлике код имена на *-lje* ни у питање постанка и првобитнога лика тих имена и имена на *-lja*. На тај начин, он је заобишао суштину питања.“

Приказавши тако дотадашња објашњења проблематике, проф. Бошковић износи своје мишљење о томе у чему је суштина питања:

„Она је у томе да се покаже: 1) шта значи ортографска неједначестост *Prible*, *Dragle*, *Dušle* (8 пута): *Dragьlje* (само једанпут) у једној повељи која је иначе врло прецизна у обележавању палаталног сугласника испред *e*? и 2) јесу ли евентуални суфикси *ьlje* и *ьlja* резултат еволуције једнога основнога суфикса, и којег, или су они од искона били два различита суфикса, и која то два суфикса?“

У вези с првим питањем проф. Бошковић одговара:

„За мене су за разумевање ортографских варијанти *Dragle* || *Dragьlje* од великога значаја два примера у дечанским хрисовуљама која су криво прочитали — по моме мишљењу — Даничић и Будмани. Први пример био би лично име *Dudььь*, *Dud'ьь*, *Dud'ьь* (...) које је Будмани прочитао и криво транскрибовао као *Dudao*, *Dudla* (...) уместо *Dudalj*, *Dudlia* < *Dudььь*, *Dudьььja* = даљи хипокористик од *Dudьь*, *Duda*, *Dudilo*. Други пример — то је име *Vožlinь* (...) које је Даничић криво прочитао и транскрибовао као *Vožlin* (...) уместо *Vožljin* < *Vožььь* + *inь* = даљи хипокористик од *Vožьь*, *Vožo*, *Voža*.

Потврду за ово своје читање... ја налазим не само и толико у поменутом паралелним и тако исто необјашњеним хипокористицима на *ьlja*, колико у факту — несумњивоме факту — што суфикс *ьь* код личних имена у словенским језицима — нема (С в о б о д а, *Staročeská osobní jména* 168—171). А затим и српскохрватска топонимија пружа подршку облицима на

ьljь. Исп.: Од наведених примера најнепосреднији доказ за некадашње *ьljь* представљају топоними *Draglji* и *Dragljane*, који могу бити само од *Dragьljь*.“

Објаснивши тако и толико ортографски проблем, проф. Бошковић прелази на одговор на друго питање:

„Он — нити је прост нити компликован. Наиме: ноторна је истина да су словенски језици, у старијим епохама свога развитка, били пуни хипокористика на *јь*, од такозваних скраћених имена. То јест — хипокористика типа српскохрватско: *Dešь* < *Des-јь* (< *Desislavь*), . . . ; староруско: *Žižka* < *Žid-јь* (< *Židoslavь*) + *ьka*, . . . старочешко: *Veř* < *Ver-ь* (< *Berislavь*) . . . ; старопољско: *Budza* < *Bud-јь* (< *Budislavь*) + *a*, . . . ;

Суфиксом *јь*, прављени су, тако исто, и хипокористици од скраћених имена типа *Domь* (. . .) < *Domogradь*, *Domonegь*; тј. од имена с основом на лабијални сугласник. Тако смо добили специјални тип ових хипокористика, с развитком новог сугласничког елемента после основинских лабијала; бар у српскохрватском језику. Конкретно — имали смо некада серију српскохрватских хипокористика типа: *Pribljь* (исп. средњовековно име *Pribljan*) < *Prib-јь* (< *Pribislavь*, *Pribinegь*), . . . И тако даље.

За разлику од хипокористика *Ra-đь* : *Radь*, *Radoslavь*, *Stan-њь* : *Stanь*, *Stanislavь* — с фонолошким односом, бар у почетку, као носиоцем хипокористичности (*đ* : *d*, *њ* : *n*) — код хипокористика типа *Prib-ljь* : *Pribь*, *Pribislavь*, *Pribinegь*, *Dom-ljь* : *Domь*, *Domogradь*, *Domonegь* носилац хипокористичности постао је — омаз у почетку — такозвани сугласнички суфикс *ljь* (*lj-* без фонолошког партнера код основних имена).

Од 12. века — путем фонетичкога акта — хипокористици типа *Pribljь* добили су нове и потпуно регуларне фонетичке ликове: *Pribьljь*, *Domьljь*, *Tomьljь*, *Dabьljь*, *Prvьljь* и нову и потпуно логичну суфиксалну интерпретацију: *Prib-ьljь*, *Dom-ьljь*, *Tom-ьljь*, *Dab-ьljь*, *Prv-ьljь*. На тај начин добијен је нов хипокористички суфикс *ьljь*; разуме се, на основу односа *Prib-ьljь* : *Pribь*, *Pribislavь*, у коме је интерпретација језичкога осећања дате епохе морала протумачити и изавојити — по сили суфиксалнога зглоба и такозване објективне анализе — *ьljь* у *Pribьljь* као суфикс.

Поставши суфикс, завршетак *ьljь* брзо је прекорачио оквире своје првобитне употребе; тј. почео је да се шири и преноси и на оне случајеве где му етимолошки није било место. Тако су поникали основни хипокористици типа: *Dudьljь*, *Vožьljь*, *Dušьljь*, *Dragьljь*, *Bratьljь*, *Radьljь*. И многи други и такви.“

Објаснивши тако настанак новог хипокористичког суфикса *ьljь*, проф. Бошковић показује и како су постали његови деривати:

„а) хипокористици *Budьlja* (...), *Dragьlja*, *Pribьlja*, *Domьlja*, који су образовани од основних имена — хипокористика на *ьljь* помоћу хипокористичкога суфикса *a*; ...; б) хипокористици *Pribьlje* (...), *Dragьlje*, *Dušьlje* < *Dušьljь* < *Dušь* и *Duštanь*, **Domьlje*, који су образовани од основних хипокористика на *ьljь* помоћу хипокористичкога суфикса *e* < *ę*; ...; и с) деривати *Pribljanь* < *Priblj* + *ань*, **Tomljenь* < *Tomlj* + *ень*, који су образовани од основних хипокористика помоћу суфикса *ань* и *ень*.“

Завршивши тако излагање о суфиксу *ьljь* и његовим дериватима — проф. Бошковић у закључку ове своје расправе додаје:

„А сад — још једна потврда — или псеудопотврда — о егзистенцији хипокористика типа *Pribьljь*, *Radьljь* у старосрпском језику. Она би била суфикс *ljeвь* код посесива типа *Miroslavljev*, *Bratoslavljev* (од *Miroslav*, *Bratoslav*). Наиме: ја не верујем — као што сви тврде и доказују — да су придеви *Miroslavljevь*, *Bratoslavljevь* добијени од старих придева *Miroslavlьjь*, *Bratoslavlьjь* којима је дoметнуто — из буди којих разлога — посесивно *евь* (Белић, Наука о грађењу речи 188). По моме мишљењу, посесивни суфикс *ljeвь* постао је — по свим законима грађења речи — код хипокористика типа *Pribьljь*, *Domьljь*. Од њихових основа — и м е н и ч к и х основа *Priblj-*, *Domlj-*, прављени су, нормално и законито, посесивни придеви, суфиксом *евь* (*овь*). Тако је добијена категорија придева *Pribljeвь*, *Radljeвь*, у којој је — секундарном везом тих придева с основним именима *Pribь*, *Radь* — издвојен, путем морфолошке декомпозиције, суфикс *ljeвь*. Он је после пренесен и на имена *Miroslavь*, *Bratoslavь*, за која је дефинитивно везан и код којих је једино остао кад су скраћена имена типа *Pribь*, *Radь* — током 15. века — изишла из употребе.

Не упуштајући се — ... — у исцрпнију анализу, лингвистичку и филолошку, момената који су били од значаја за формирање и стабилизацију категорије на *ljeвь* код имена типа *Miroslavь*, рећи ћу овде и засад још само ово и оволико:

1) Придеви типа *Miroslavljevь* нису посведочени у нашим средњовековним споменицима — ... Презимена типа *Miroslavljević* забележена су тек у 17. веку у Славонији (...).

2) Придеви типа *Miroslavljev* не могу бити непосредни граматички и историјски континуанти старих придева типа *Miroslavlьjь* < *Miroslav-jь* ни због тога што стари посесиви на *jь* нису добијали — ни у једноме словенском језику — даље придевске суфиксе као функционално или морфолошко појачање. ... У историји словенских језика — напротив — налазимо само обрнуте случајеве: да је придевима на *овь* (*евь*) дометан какав секундарни суфикс; на пример *ljī* у српскохрватском и

словеначком језику; исп. српскохрватско *bratovlji, muževlji, sinovlji, Isakovlji* или словеначко *dauidovlji, sinovlji, bratovlji* (...).

Нама је овде, наравно, потпуно свеједно да ли је *lji* код наведених примера — ... — заменило старо *ъљ* или је оно некадашње *bratovъ, muževъ, sinovъ* увело директно у категорију *Radoslavlji*. Али додајемо — као *memento* — да српскохрватско *синовљи* није препоручљиво изводити из **sinovъji*, како то чини Белић (...). Томе се одлучно противи хронологија: *синовљи* се јавља у нашим споменицима већ у 15. веку (...), а имају га и архаични чакавски говори, које није захватио талас новог јотовања. Тако исто ни *мужевљи* неће бити од **muževъji* и *братовљи* од **bratovъji*: *мужевљи* се јавља у споменицима већ почетком 16. века, а *братовљи* имају прадишћански Хрвати.

3) Adiectiva possessiva типа *Radoslavlъ* јавља се — ... — у нашим средњовековним споменицима (13—15. века) у два лика: а) у неодређеном облику, као *Radoslalъ (Radosalъ), Radoslalja (Radosalje), Radoslalje (Radosalje)*; ...; и б) у одређеном облику, као *Radoslavlji, Radoslavlja, Radoslavlje*;

Облици типа *Avramalъ, Jakovalъ* — ... — држим да су црквенословенске творевине. И не узимам их у обзир.

Ни облици типа *Radoslalъ (Radosalъ)* ни облици типа *Radoslavlji* нису остали — као жива категорија — у српскохрватском језику. ...

Код облика типа *Radoslalъ (Radosalъ)* није могао постати суфикс *ljevъ*. То је више него очигледно. А ја мислим да он није могао бити добијен ни код облика типа *Radosavlji*, из простог и основног разлога што би „претварање“ категорије *Radoslavlji* у категорију *Radoslavljevъ* значило у конкретном случају необјашњив потез језика: морфолошко враћање једне категорије уназад, на њене полазне морфолошке позиције.

Из свега реченог произлази закључак који смо већ између редова рекли: а) на истоку нашега језичкога подручја — у екавском дијалекту — пренесен је из некадашње категорије *Dragljevъ, Radljevъ* готов посесивни суфикс *ljevъ* на лична имена типа *Roslavъ, Miroslavъ*, који је на томе сектору потиснуо — не знам да ли свугде и потпуно — старо посесивно *овъ* код тих имена (...); б) на нашем језичком југозападу и западу — у јекавском и икавском дијалекту — или до тога преношења није уопште дошло или је у тим дијалектима старо посесивно *овъ*, током времена, истиснуло ново посесивно *ljevъ* код имена с основом на лабијални сугласник; према томе — с) — између *Radoslavlъ* и *Radoslavljevъ* континуитета — нема.“

Завршавајући ово своје излагање, проф. Бошковић истиче у кратком закључку:

„Одступања и нејасних детаља — овде има. Преко њих прелазим. 4) Мислим да иде кривим путем проф. В а ј а н (...) кад узрок губљењу категорије посесива на *јъ* тражи у језичкој

тенденцији за избегавањем промене основинских сугласника испред *j*. Узрок ће томе бити дубљи и други.

А наиме: по моме мишљењу, придеви на *jь* елиминисани су у словенским језицима — то се најбоље види на материјалу српскохрватског језика — зато што је однос *палатал : велар*, на коме је у извесној епохи развитка словенских језика почивало њихово праћење, био и постао праматички подржив у категорији придева, пре свега из два разлога: а) због тога што код придева палатални сугласник (носилац придевског значења и најчешће члан сагласничке алтернације) није могла објективна језичка анализа издвојити као аутономни суфиксални елемент (односи *Vojsiljь* — Војислањ, ...); и б) због тога што је опозиција *палатал : велар* постала, врло рано и свугде, знак суфиксалнога односа у категорији хипокористика од личних имена (односи: **Voldjь > Vldь > Vla-d-a : Vladislavь*, као што показује *Dra-dь > Dra-da : Dragoslavь*, или **Desjь > De-sjь > De-š-a : De-sislavь*, као што показује *Ra-šь > Ra-ša : Radoslavь* и сви такви хипокористици, с такозваним етимолошким палаталом — суфиксом; или *Grubeŋa < Gruben-jь + a : Grubeŋь*, *Domŋa < Domŋ-jь + a : Domŋь < Domagojь*; или: *Milujь < Miloŋь + jь : Milovь < Milovanь*.”

Светозар НИКОЛИЧ

КРИТИЧЕСКО-ПОЛЕМИЧЕСКИЙ ПОДХОД В НАУЧНОМ МЕТОДЕ ПРОФЕССОРА РАДОСАВА БОШКОВИЧА

Резюме

Критическо-полемический подход в научном методе профессора Радосава Бошковица особенно ярко проявился в его работах в области словообразования, в этой наиболее плодотворной области его научного интереса и научной работы.

Помимо докторской диссертации „Развитие суффиксов в южнославянской языковой семье“, профессор Бошковиц исследовал деривационную проблематику еще в 29 из 47 работ, опубликованных в книге „Избранные статьи и исследования“ (Черногорская академия наук и искусств. Специальные издания. Книга 1. Титоград 1978 г.). Во всех этих трудах профессор Бошковиц исследовал (посредственно или непосредственно) свыше ста суффиксов и суффиксных дериватов, объясняя их происхождение, значение и употребление, причем, он критикует и polemизирует с свыше пятидесяти зарубежных и отечественных авторов, писавших об этих проблемах.

